

Cuntrareforma catolica durant il 16 e 17avel tschientaner

■ L'impuls principal per la reforma catolica è vegni dals nunzis papals a Lucerna che visitavan periodicamain l'uestvgieu a partir dal 1578. Els han dirigi per regla fin viaden il 18avel tschientaner era la tschern da l'uestvg. Las directivas dals nunzis, suandadas a partir dal 1580, avevan la finamira da reformar il chapitelatedral ed il clerus pastoral rural. Il 1599 è vegni decretà in urden fundamental per l'administrasiun ecclesiastica e seculara dal chapitelatedral. Durant ils Scumbigls grischuns ha il nunzi sfurzà las Trais Lias, sut la protecziun da l'occupaziun austriaca, da consentir a la restituiziun dals dretgs en possess dal chapitelatedral da Cuira avant il 1526 (ils 16 Artitgels da Scappi dal 1623). La restituiziun dals dretgs seculars da l'uestvgieu è bain sa mussada per gronda part sco nunpussavla, sin il champ da la reforma ecclesiastica ha quella però contribuì ad ina revitalisaziun da l'actività ecclesiastica da l'uestvgieu, per exempel en la dretgira spiritala, en las visitaziuns en colliaziun cun viadis da craisma u en las tschernas da plevons. Per finir han ils nunzis cuntanschi ch'ils Sis Artitgels dal 1541 na stuevan betg pli vegnir saramentads tar la tschern da l'uestvg a partir dal 1627 e che l'indigenat prescribt dals Artitgels da Glion dal 1526 è vegni schlià il 1661. Dapi la fin dal 16avel tschientaner stevan a disposiziun era a l'intern da l'uestvgieu umens da la baselgia instruides en il senn tridentin. Sco uestvg reformatoric ha Johann Flugi relaschà directivas per il clerus diocesan (1605) ch'han introduci las decisius dal Concil da Trent (1545–63) en il dretg ecclesiastic diocesan. Il purtader central da la refurma tridentina en il Grischun era l'Urden dals chaputschins, engaschads sut protecziun da l'occupaziun austriaca il 1621 oravant tut per recatolisar il Partenz e l'Engiadina Bassa. Suentar l'invasiun franzosa il november 1624 è il cult reformà sa restabili plaunsieu. In'impurtanza pli gronda ha cuntanschi l'urden en la pastoraziun en territoris catolics. Enturn il 1650 vegniva provedi radund in terz da las plaivs catolicas da chaputschins da la Missiun retica. En vista a la stgarsa dotaziun materiala da las plaivs garantivan ils paders chaputschins, sustegnids oravant tut da l'exteriur, ina pastoraziun suffizienta a custs reducidos. En la derasaziun da furmas baroccas da pietad, architettura ed art en il Grischun han els giugà ina rolla decisiva. Ulrich Pfister

Carlo Borromeo
 * 2 d'october 1538 ad Arona (Piemunt), † 3 da november 1584 a Milaun, da Milaun. Figl da Gilberto, cont d'Arona, e da Margherita nata de Medici, sora da Giovanni Angelo, il posteriur papa Pio IV. Il 1560 è el vegni incumbensà cun l'administrasiun da l'archidiocesa da Milaun. Consecraziun a l'uestvg 1563, cardinal da S. Prassede a Roma 1564. Il 1566 ha Borromeo prendi domicil stabel a Milaun ed

Il Concil da Trent (1545–63) ha furnà il punct da partenza per la cuntrareforma catolica.

ha cumenzà immediat ad exequir las directivas dal Concil da Trent. In'attenziun speziala ha el dà als chantuns catolics da la Confederaziun ed a lur terras subditas tessinaises, suttamessas a la giurisdicziun ecclesiastica da Milaun ch'el ha visità pliras giadas en il decurs da ses episcopat. Il 1581 ha el fatg ina visita privata a la claustra da Mustér (dus dis) ed il november/december dal medem onn in viadi da missiun en il Mesauca ed en la Val Calanca, nua ch'el ha instradà inquisiziuns rigorusas e sanguinas cunter eretics e strias. En questas regiuns è el vegni undrà en numerusas baselgias e chapluttas. Gia il 1560 è Borromeo vegni nominà sin iniziativa dals chantuns catolics «protector Helvetiae». Sias visitas pastorales e diplomaticas en ils chantuns catolics han permess ad el da sa far in maletg da la situaziun moral e materiala difficila, en la quala sa chattavan tant il clerus sco era la populaziun e da stgaffir la basa per ina vasta refurma spiritala. Cun l'intent da meglierar l'instrucziun e la disciplina dal clerus e da franar a medem temp la diffusiun dal protestantissem, ha Borromeo postulà il 1579 l'instituziun d'ina nunziatura permanenta en la Confederaziun che, causa la resistenza da la curia romana, è dentant vegnida stgaffida pir il 1586. Il 1579 ha Borromeo fundà a Milaun il Collegium Helveticum, destinà a la furmaziun dal clerus svizzer e dotà cun 50 stipendis. Intimads da quest exempel èn els gesuìts cumparids il 1579 a Lucerna e pli tard er a Friburg ed a Porrentruy, entant ch'ils chaputschins, grazia al sustegn dal nunzi apostolic da la Confederaziun, Giovanni Francesco Bonomi, han dà vita a lur missiun en la Svizra Interna (Altdorf,

Stans e Lucerna). Considerà sco exempel d'in uestvg tridentin, è Borromeo vegni canonisà il 1. da november 1610; el è il patrur da la Svizra catolica. L'on 1693 è cumparida en la stampa Maron a Panaduz la versiun rumantscha da sia «La suentra veglia del'olma en fuorma de testament [...]». Pablo Crivelli

Collegium Helveticum

Fundà il 1579 a Milaun en il rom da la refurma catolica, preparava il Collegium Helveticum il clerus da la Svizra catolica, dal Grischun e dal Vallais. En il 19avel tschientaner vegniva quest seminari er numnà Collegium Borromaeum, tenor il num da ses organisatur ed emprim administratur Carlo Borromeo. Fin a l'Emprim Capitulat da Milaun (1639) avevan las Trais Lias il dretg a quatter, alura a sis piazzas libras al Collegium Helveticum, fin al Segund Capitulat da Milaun (1726) a duas, alura a quatter piazzas per Lia. Els candidats vegnivan recrutads da las Lias respectivamain dals cumins e l'uestvg da Cuira attribuiva las piazzas en ina tscherta successiun als stipendiats. L'alloschi e dunsena sco era la scolaziun eran gratuits. Il 1797 ha Napoleun serrà il Collegium Helveticum ch'è puspè vegni avert dal 1841–1900 cun trais stipendis per Grischuns. Las (maximal otg) piazzas libras da la Vuclina vegnivan attribuidas da l'uestvg da Com. Fin il 1797 èn vegnids scolads ca. 400 spirituals grischuns al Collegium Helveticum, dal 1842–1900 51. Dapi il 1610 possedeve l'uestvgieu da Cuira ulteriuras quatter fin otg piazzas da studi al collegi apostolic a Dillingen (Baviera) ed a partir dal 1627 duas al Collegi da S. Barbara a Vienna. Adolf Collenberg

Johann Flugi (d'Aspermont)

* 1550 a San Murezzan, † 30 d'avust 1627 a Cuira, catolic, da San Murezzan. Consecrà sacerdot 1575. Plevon a Vaz 1576 ed a Feldkirch 1585–97. Canoni 1586, decan episcopal e vicari general 1597. Ils 9 da favrer 1601 è Flugi vegni nominà uestvg da Cuira (Johann V) e suenter l'approvaziun papala ils 9 d'avrigl è el vegni consecrà ils 22 da fanadur tras il nunzi a Lucerna; il 1601 ha el era retschavì las regaglias. Flugi è vegni nobilità probablmain il 1606 cun il titel d'Aspermont. El è stà l'emprim uestvg da Cuira ch'ha agì en il spiert dal Concil da Trent. Ils eveniments succedids durant ils Scumbigls grischuns han sfurzà Flugi da residiar repetidamain en il Tirol pli segir. La restituiziun dals dretgs a l'uestvgieu, cunvegida sut pressiuon austriaca il 1622–23, è stada da curta durada. Il 1621 han missiunaris chaputschins, derivants per gronda part da Brescha, cumenzà ad operar en las plaivs rumantschas da l'uestvgieu. Ils 24 d'avust 1627 ha Flugi resignà. Pierre Surchat

satur da la missiun retica dals chaputschins è stà il pader Ignazi da Bergam ch'è probablmain identic cun ses fundatur, Pader Ignazio Imberti (1571–1632) da Casnigo (Lumbardia). Las emprimas basas da la missiun retica dals chaputschins sa chattavan a Mesocco ed a Casti. Per mancanza da spirituals qualificats avant il 1650 ed en consequenza da las numerusas pravendas paupras da las plaivs reticas han ils chaputschins, che vegnivan sustegnids er finanzielmain da lur urden, giugà ina rolla dominant en la refurma da la pastoraziun. En ils onns 1630–50 han els transferì lur actività missiunara en la pastoraziun regulara da las plaivs catolicas. Els vegnivan incaricads per regla sin intervenziun da las pravendas tar l'uestvg u tar il nunzi. Malgrà la gronda impurtanza da la missiun retica dals chaputschins per la pastoraziun, n'èsi betg reussi da fundar claustras da l'urden dals chaputschins en il Grischun. Dapi l'integraziun d'ina gronda part dals missiunaris en l'administrasiun regulara da la provinza chaputschina da Brescha (1632/45) ha la surveglianza spiritala dals paders esters adina puspè provocà tensiuns cun l'uestvgieu da Cuira. Frequents eran medemamain conflicts per pravendas cun spirituals seculars che stevan en concurrenza cun ils chaputschins. Da quels èn naschids divers cumbatbs locals tranter las fraciuns, ils uschenumnads fratists e pretists. Il 1650 vegnivan pastoradas quasi in terz ed il 1700 quarter da diesch plaivs reticas da paders chaputschins (ordaifer las valladas dal Rain Anteriur anc dapliras). Els paders da la sutana brina eran fitg bainvis en las regiuns catolicas causa lur moda da viver modesta e lur grond engaschament religius. Tras predicaziun e catechesa, tras la revitalisaziun da la recepziun dals sacraments e tras processius e confraternitads èn els daventads en il segund quart dal 17avel tschientaner ils pioniers da la refurma pastorala ed han contribuì qua tras considerablmain a la furmaziun d'ina identitad confessiunala tranter ils parochians dal Grischun (il medem è succedi da la vart dals reformurads or d'ina tenuta defensiva). L'exempel dals paders chaputschins – pregia, actività caritativa, scolaziun dals parochians – ha effectuà ina meglieraziun da la pastoraziun dal clerus secular. Lur stentas da recatolisar l'entira Rezia è dentant stadas invanas. Impurtants success ha la missiun retica dals chaputschins gi sulettamain en il Surses ed en la regiun da l'Alvra sco era en furma d'in revegl da la conscienza religiusa e confessiunala e da la determinaziun dals cunfins confessiunals. Suentar il 17avel tschientaner, caracterisà da cumbatbs politics ed intoleranza confessiunala, han ins demussà dapli toleranza a l'intern da cunfins confessiunals territorialis reconuschids. En il 19avel tschientaner è sa diminuida l'actività missiunara dals chaputschins ed il 1955 ha il davos pader da la missiun retica dals chaputschins (taliani) bandunà il Grischun (Casti).

La prestaziun culturala dals chaputschins sco promoturs da la construcziun da baselgias e da l'art sacral è considerabla, oravant tut entaifer l'intschess da l'Alvra e da la Gelgia. In ferm sustegn han els obtegni da las differents confraternitads da laics (Terziars, s. Rusari e.a.). Impurtanta è era lur contribuiziun a la litteratura rumantscha religiusa. Menziun speziala meritan Zaccaria de Salò ed Alexander Lozza, in pader ordvart original. Adolf Collenberg

Lexicon Istoric Retic

Il LIR cumpiglia bundant 3100 artitgels (geografics, tematics, artitgels da famiglias e biografias) davart l'istorgia grischuna/retica e la Rumantschia. Editura: Fundaziun Lexicon Istoric Svizzer; versiun online: www.e-lir.ch; versiun stampada: www.casanova.ch u en mintga libreria.

Baselgia da S. Steivan a Casti (1650), in dals centers da la missiun retica dals chaputschins.

FOTO: PD